

УДК 343.62

СУБ'ЄКТ НЕЗАКОННОГО ПРОВЕДЕННЯ АБОРТУ THE SUBJECT OF ILLEGAL CONDUCTION THE ABORTION

Романюк Х.І.,
аспірант

Львівського державного університету внутрішніх справ

У статті досліджено тлумачення поняття суб'єкта злочину, передбаченого ст. 134 КК України. Проведено аналіз терміна «спеціальна медична освіта» та з'ясовано, які категорії осіб не можуть бути суб'єктами досліджуваного злочину. Обґрунтовано необхідність змін до ч. 1 ст. 134 КК України, що дозволить притягнути до кримінальної відповідальності всіх осіб (зокрема, лікарів-гінекологів), які провели операцію зі штучного переривання вагітності з порушенням встановленого законом порядку та/або умов проведення.

Ключові слова: аборт, спеціальна медична освіта, суб'єкт злочину, лікар-спеціаліст, акушер-гінеколог, лікар-інтерн.

В статье исследовано понятие субъекта преступления, предусмотренного ст. 134 УК Украины. Проведен анализ термина «специальное медицинское образование» и выяснено, какие категории лиц не могут выступать субъектами исследуемого преступления. Обосновано необходимость внесения изменений в ч. 1 ст. 134 КК Украины, что позволит привлечь к криминальной ответственности всех лиц (в частности, врачей-гинекологов), которые провели операцию по штучному прерыванию беременности с нарушением установленного законом порядка и/или условий проведения.

Ключевые слова: аборт, специальное медицинское образование, субъект преступления, врач-специалист, акушер-гинеколог, врач-интерн.

In the article was investigated interpretation of term subject of crime, which foreseen by article 134 of the Criminal Code of Ukraine. It was conducted the analyze of term "special medical education" and was clarified, which categories of persons cannot act as the subject of investigated crime. It was proved the necessity changes to part 1 Article 134 of the Criminal Code of Ukraine, which allows bring to criminal responsibility all persons (including gynaecologists), who were conducted the operation to artificial termination of pregnancy with violation of established law order and/or carrying conditions.

Key words: abortion, special medical education, subject of crime, medical specialist, obstetrician-gynaecologist, internship doctor.

Постановка проблеми. Незаконне проведення абортів загрожує життю та здоров'ю вагітної жінки. Згідно з інформацією, що подана на сайті Міністерства охорони здоров'я України, щороку в Україні лише за даними закладів охорони здоров'я, що перебувають у сфері управління МОЗ України, здійснюється понад 200 тисяч абортів [1]. Реальна ж цифра всіх здійснених абортів в Україні за рік, зрозуміло, є значно більшою. Водночас у Єдиному державному реєстрі судових рішень наявні лише кілька вироків про притягнення до відповідальності за незаконне проведення абортів [2]. Ці цифри яскраво свідчать про високу латентність досліджуваного злочину.

Стан опрацювання. Відсутність у діянні ознак суб'єкта злочину, встановлених законом про кримінальну відповідальність, свідчить про відсутність складу злочину. Аналіз наукових праць свідчить про достатню кількість розбіжностей у теоретичних положеннях і висновках щодо проблеми визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 134 КК України. Вивчення матеріалів судової та досудової практики дає підстави зробити висновок, що під час кваліфікації злочинів, пов'язаних із незаконним проведенням абортів, виникають певні труднощі щодо тлумачення поняття суб'єкта злочину за ч. 1 ст. 134 КК. Усе це потребує комплексного дослідження зазначеної проблеми, що і є метою цієї статті [3, с. 58]. Наукові дослідження щодо суб'єкта незаконного проведення абортів здійснювали такі вчені: М.Д. Шаргородський, І.І. Горелік, М.І. Загородніков, В.О. Глушков, Г.В. Чеботарьова, Г.К. Лапко, С.В. Бородіна, В.І. Зубкова, М.Б. Фішман, Т.А. Лаврентьєва, К.О. Черевко, І.В. Павленко, В.В. Сташис, В.Я. Тацій та ін.

Виклад основного матеріалу. Суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 134 КК України, є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку та не має спеціальної медичної освіти. У науково-практичному коментарі до Кримінального кодексу України вказано, що суб'єктами незаконного проведення абортів можуть бути: 1) лікарі, тобто особи, які отримали вищу медичну освіту, однак не мають спеціальної медичної підготовки і за характером своєї професійної діяльності не уповноважені на проведення операцій штучного переривання вагітності (наприклад, лікарі-стоматологи, окулісти); 2) особи середнього медичного персоналу (медичні сестри, акушерки, фельдшери тощо) або студенти медичних навчальних закладів; 3) особи, які не мають жодного стосунку до медицини [4, с. 309]. У ч. 2 ст. 134 КК України, якою встановлена відповідальність за незаконне проведення абортів, якщо воно спричинило тривалий розлад здоров'я, безплідність або смерть потерпілої, не вказуються додаткові ознаки, якими має володіти суб'єкт злочину. Тобто йдеться про загального суб'єкта злочину. Тому кримінальну відповідальність за ч. 2 ст. 134 КК України несуть фізичні осудні особи, які досягли віку 16 років.

Під час аналізу диспозиції ч. 1 ст. 134 КК України цілком логічно постає питання про те, що ж розуміє законодавець під терміном «спеціальна медична освіта». У Кримінальному кодексі України чи інших законах відповіді на це питання ми не знаходимо, однак

певну ясність можуть внести підзаконні нормативно-правові акти Міністерства охорони здоров'я України, де ми зустрічаємо такий термін, як «лікар-спеціаліст», який, як нам уявляється, законодавець ототожнює із терміном «спеціальна медична освіта».

Так, відповідно до Положення «Про подальше удосконалення атестації лікарів», що затверджене наказом Міністерства охорони здоров'я України № 359 від 19.12.1997 р., лікарем-спеціалістом за однією із спеціальностей, які передбачені Номенклатурою [5], може бути лікар, який закінчив інтернатуру, магістратуру, клінічну ординатуру або аспірантуру з цієї спеціальності і має сертифікат лікаря-спеціаліста, а також особи, які в установленому порядку допущені до лікарської діяльності, пройшли курси спеціалізації, стажування або інші види підготовки та мають необхідну за програмою теоретичну і практичну підготовку за своєю спеціальністю, володіють сучасними методами профілактики, діагностики та лікування хворих. У згаданій Номенклатурі наводиться перелік 123 лікарських спеціальностей, за кожною з яких присвоюється звання лікар-спеціаліст. З цього можна зробити передчасний висновок, що суб'єктом злочину (за цією ознакою) є особа, яка не має звання лікаря-спеціаліста з вищезгаданого переліку спеціальностей. Однак, як слушно зазначає Г.К. Лапко, цей висновок суперечить загальноприйнятій юридичній і медичній практиці. Суб'єктом злочину є не просто особа, що не має спеціальної медичної освіти, а особа, що не має спеціальної медичної освіти за фахом акушерство й гінекологія (не має звання лікаря-спеціаліста акушера-гінеколога) [6, с. 131]. Відповідь на поставлене запитання ми знаходимо в іншому нормативно-правовому акті Міністерства охорони здоров'я. Так, згідно з пунктом 3.6. Порядку надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності, що затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України № 423 від 24.05.2013 р., операція (процедура) штучного переривання небажаної вагітності здійснюється лікарями акушерами-гінекологами із застосуванням безпечних методик в акредитованих закладах охорони здоров'я III рівня, які пройшли відповідну підготовку та мають стаж роботи за фахом відповідно до Клінічного протоколу [7]. Отже, можемо зробити висновок, що не буде суб'єктом злочину за ч. 1 ст. 134 КК України особа, що має чинний сертифікат лікаря-спеціаліста, а також свідоцтво про присвоєння кваліфікаційної категорії за спеціальністю акушерство і гінекологія. Відповідно до зазначеного наказу сертифікат діє протягом п'яти років, а після закінчення цього терміну лікар може підтвердити звання лікаря-спеціаліста з обраної спеціальності (фактично продовжити дію сертифіката ще на п'ять років) чи одержати категорію, автоматично підтвердивши звання лікар-фахівець (так само діє п'ять років). Якщо лікар не пройде атестацію на звання лікаря-фахівця (з особистої ініціативи чи за рішенням атестаційної комісії) або не пройде атестацію на підтвердження категорії (з особистої ініціативи), то він втрачає звання фахівця і переводиться на посаду лікаря-стажиста [3, с. 63]. Також не буде вважатися чинним сертифікат, термін дії якого не минув, але особа, якій він виданий, не працювала за спеціальністю

більше трьох років (п. 2.1) чи позбавлена звання лікаря-фахівця на підставах, передбачених п. 1.11 наказу МОЗ України № 359. Докладний аналіз наказу МОЗ України № 359 вказує на ще одну колізію, що стосується суб'єкта аналізованого нами злочину. Так, статтею 1.10 передбачено, що «лікарі, які через рік після закінчення п'ятирічного терміну з моменту попередньої атестації не виявили бажання й не подали документів для чергової атестації ... підлягають атестації на визначення знань і практичних навичок на підтвердження звання лікар-фахівець після проходження стажування» [5]. З цього можна зробити висновок, що лікарям, які де-юре перестали бути фахівцями акушерами-гінекологами, де-факто надається можливість мінімум рік продовжувати лікарську практику, зокрема робити аборти. На цьому, однак, спірні питання суб'єкта проведення незаконного абортів не закінчуються. Чи є суб'єктами досліджуваного злочину студенти вищих медичних навчальних закладів? На думку Г.К. Лапко, парадокс ситуації у тому, що для юридичного виникнення права здійснювати діяльність за лікарською спеціальністю претендент повинний опанувати визначеними практичними навичками. Для акушера-гінеколога однією з найважливіших навичок є вміння робити аборти. Навчання цьому пов'язано з порушенням ст. 134 Кримінального кодексу України, оскільки особа, що не має спеціальної медичної освіти, не має права на їх проведення. Таким чином, виходить замкнуте коло – своєрідна правова колізія [6, с. 131].

Стаття 75 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» визначає, що підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації медичних і фармацевтичних працівників здійснюються відповідними середніми спеціальними і вищими навчальними та науковими закладами, закладами підвищення кваліфікації і перепідготовки кадрів, а також через інтернатуру, клінічну ординатуру, аспірантуру і докторантуру згідно з законодавством про освіту [8]. Лікарську ж спеціальність «Акушерство і гінекологія» здобувають, як правило, під час навчання на відповідній спеціалізації в інтернатурі. Порядок, що регулює процес підготовки фахівців в інтернатурі, передбачений Положенням про спеціалізацію (інтернатуру) випускників вищих медичних і фармацевтичних закладів освіти III – IV рівнів акредитації медичних факультетів університетів, яке затверджене наказом МОЗ України № 291 від 19.09.1996 р. [9].

Підготовка інтернів проводиться відповідно до типових навчальних планів і програм, які розроблялися Головним управлінням навчальних закладів, кадрів і науки МОЗ України із залученням провідних спеціалістів із конкретної спеціальності на підставі Кваліфікаційної характеристики лікарів-фахівців. У згаданих програмах виробництво абортів включене в перелік практичних навичок, які обов'язково повинен опанувати лікар-інтерн. З урахуванням цього кожна профільна кафедра у своїх програмах трансформує завдання навчити проведенню абортів, конкретним обов'язком інтерна є навчитись самостійно здійснювати аборт (як правило, не менше 20). Варто мати на увазі, що нормативні акти МОЗ України закріплю-

ють не тільки обов'язок інтернів навчатися проведенню абортів, здійснюючи їх у кількостях, установлених навчальним планом, а й особи, відповідальні за навчання інтернів, зобов'язані активно залучати останніх до цієї роботи [6, с. 131]. Сказане дозволяє нам зробити висновок, що лікар-інтерн здійснює свою діяльність не самостійно та на власний розсуд, а під керівництвом і наглядом керівника, який контролює та несе відповідальність за лікарську діяльність лікарів-інтернів. У зв'язку з цим, вважаємо, що твердження про незаконну діяльність лікарів-інтернів, які проводять аборти під час навчання в інтернатурі під керівництвом лікаря-спеціаліста акушера-гінеколога, є передчасним і необґрунтованим. Водночас маємо зазначити, що на практиці судді зазвичай правильно кваліфікують дії осіб щодо проведення незаконних абортів. Так, вироком у кримінальній справі № 1-106-09 було встановлено таке: підсудна, не маючи спеціальної медичної освіти, шляхом введення чужорідного предмета провела потерпілій незаконний механічний аборт, унаслідок чого остання була госпіталізована в обласну клінічну лікарню м. Одеси. Згідно з висновком судово-медичної експертизи № 76 від 16.04.2009 р. у потерпілої була вагітність, строк якої міг становити 3,5 місяців; штучне переривання вагітності механічним способом у потерпілої перебуває у прямому причинному зв'язку з введенням чужорідного предмета (пластмасової трубки) в порожнину матки, що потягло за собою видалення матки і втрату продуктивної здатності (здатності до запліднення, зачаття і дітонародження). Суд справедливо кваліфікував дії підсудної за ч. 2 ст. 134 КК України як незаконне проведення абортів, що потягло безплідність потерпілої [10]. Наводимо ще один приклад. Вироком у кримінальній справі № 1-6 від 13.01.2005 р. було встановлено, що підсудна, не маючи спеціальної медичної освіти, знаючи про наявність вагітності у потерпілої, за проханням останньої ввела в порожнину її матки мильний розчин, в результаті чого відійшли навколоплідні води, однак плід не вийшов. Через 9 годин потерпіла поступила в пологове відділення Судацького територіального медичного об'єднання з ознаками, що вказують на септичний стан хворої: важкий загальний стан, підвищення температури тіла до 38,6°C, рясні гнійні виділення із статевих органів, що вимагало проведення оперативного втручання – видалення матки з плодом і маточними трубами. Спричинені потерпілій ушкодження належать до тяжких тілесних ушкоджень, небезпечних для життя у момент заподіяння і таких, що потягли втрату репродуктивної здатності [11]. Ще одним спірним аспектом суб'єкта проведення незаконного абортів, на який звертають увагу вчені, є декриміналізація дій особи, яка має спеціальну медичну освіту і проводить незаконний аборт, що не призвів до кваліфікованих наслідків, передбачених ч. 2 ст. 134 КК України. У статті 134 КК України 2001 р. немає вказівки на те, що суб'єктом злочину може бути лікар зі спеціальною освітою (акушер-гінеколог) у разі порушення правил проведення абортів. Із цього слідує такий висновок: за КК УРСР 1960 р. суб'єктом злочину визнавався лікар, який провів операцію штучного переривання вагітності з пору-

шенням обов'язкових умов проведення такої операції, а також особа, що не має спеціальної медичної освіти; за КК України 2001 р. суб'єктом злочину визнається особа, що не має спеціальної медичної освіти. Це при тому, що аборт проводиться завжди з прямим умислом. Таким чином, коло суб'єктів злочину у чинному кримінальному законодавстві звужилося. Фактично відбулася декриміналізація штучного переривання вагітності, що проведена хоч і лікарем відповідного профілю, але не з дотриманням усіх правил проведення такої операції [12, с. 131].

Адже навіть якщо аборт здійснюється належним фахівцем, проте не у спеціально акредитованих закладах охорони здоров'я (наприклад, у домашніх умовах), за відсутності необхідного медичного обладнання або із застосуванням нових, таких, що не пройшли клінічних випробувань, препаратів, то він може заподіяти серйозну шкоду життю і здоров'ю жінки, у зв'язку з чим підстав для виключення лікарів акушерів-гінекологів із числа суб'єктів досліджуваного злочину немає [13, с. 29]. В.А. Глушков свого часу справедливо наголошував, що небезпечний аборт – це процедура переривання небажаної вагітності спеціалістом, який не володіє необхідними навичками, або в умовах, які не відповідають медичним стандартам, а тому злочином має визнаватись будь-яке незаконне проведення абортів особою медичного персоналу [14, с. 119]. Також на необхідності розширення кола осіб, які повинні нести відповідальність за злочин, передбачений ст. 134 КК України, та включення до складу суб'єктів цього злочину «лікарів-спеціалістів акушерів-гінекологів» наголошує К.О. Черевко [15, с. 171–172]. Як слушно зазначає І.В. Павленко, маємо ситуацію, коли з поля зору законодавця виключений такий суб'єкт, як лікар акушер-

гінеколог. За логікою законодавця виходить, що якщо лікар проводить аборт із порушенням установлених умов і правил, скажімо, за межами стаціонару, то це не є злочином, якщо ж інші особи – то це є злочином. На нашу думку, у цьому вбачається непослідовна політика законодавця [12, с. 130]. Г.В. Чеботарьова пов'язує суспільну небезпеку незаконного проведення абортів не так із тими негативними наслідками, що настають для здоров'я вагітної жінки, як із порушенням визначених державою вимог (заходів безпеки), спрямованих на те, аби мінімізувати можливість настання цих наслідків [16, с. 172]. Тому, підтримуючи вищенаведені думки науковців, вважаємо слушною і обґрунтованою позицію щодо криміналізації проведення незаконного абортів особою, яка має спеціальну медичну освіту, незалежно від того, чи призвели її дії до настання якихось шкідливих наслідків для вагітної жінки. На нашу думку, доречним буде викладення диспозиції ч. 1 ст. 134 КК України у редакції «Проведення незаконного абортів особою, –».

Висновки. Враховуючи необ'єктивність виключення з числа досліджуваного злочину за відсутності наслідків акушерів-гінекологів, вважаємо, що запропоновані зміни до ст. 134 КК України, де не виокремлено такий суб'єкт злочину, як особа, яка не має спеціальної медичної освіти, на практиці не викликатимуть труднощів під час кваліфікації злочину. Таким чином, відповідальність за незаконне проведення абортів будуть нести всі особи, які його вчинили із порушенням встановленого законом порядку та/або умов проведення такої операції. Адже державою для того і встановлено чіткий порядок та процедуру проведення операції зі штучного переривання вагітності, щоб звести до мінімуму всі ризики, пов'язані з можливим заподіянням шкоди здоров'ю жінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Міністерство охорони здоров'я України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.moz.gov.ua/ua/portal/pre_20120313_2.html.
2. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.
3. Черевко К.О. Щодо проблеми визначення суб'єкта незаконного проведення абортів / К.О. Черевко // Наукові дослідження. – 2010. – Вип. 19. – С. 58–66.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 7-ме вид, переробл. та допов. – К. : Юрид. думка, 2010. – 1288 с.
5. Про подальше удосконалення атестації лікарів : наказ Міністерства охорони здоров'я України № 359 від 19.12.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0014-98>.
6. Лапко Г.К. До питання визначення спеціальних ознак суб'єкта незаконного проведення абортів за кримінальним законодавством України / Г.К. Лапко // Право і безпека. – 2005. – Вип. 4.1. – С. 130–132.
7. Про затвердження Порядку надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності, форм первинної облікової документації та інструкцій щодо їх заповнення : наказ Міністерства охорони здоров'я України № 423 від 24.05.2013 р. // Офіційний вісник України. – 2013. – № 57. – Ст. 2065.
8. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України № 2801-XII від 19.11.1992 р. // ВВР. – 1992. – № 4. – Ст. 19.
9. Про затвердження Положення про спеціалізацію (інтернатуру) випускників вищих медичних і фармацевтичних закладів освіти III – IV рівня акредитації медичних факультетів університетів : наказ Міністерства охорони здоров'я України № 291 від 19.09.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0696-96>.
10. Кримінальна справа № 1-106-09 від 12.08.2009 р. // Архів Саратського районного суду Одеської обл. за 2009 р.
11. Кримінальна справа № 1-6/2005 від 13.01.2005 р. // Архів Судацького міського суду Автономної Республіки Крим за 2005 р.
12. Павленко І.В. Кримінальна відповідальність за незаконне проведення абортів : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / І.В. Павленко. – К., 2013. – 218 с.
13. Дудоров О. Незаконне проведення абортів: проблеми тлумачення і вдосконалення кримінального законодавства / О. Дудоров, В. Балабо // Вісник Національної академії прокуратури України. Кримінальне право та кримінологія. – № 4. – 2012. – С. 26–31.
14. Глушков В.А. Ответственность за преступления в области здравоохранения / В.А. Глушков. – К. : Вища школа, 1987. – 198 с.
15. Черевко К.О. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика незаконного проведення абортів : [монографія] / К.О. Черевко ; за заг. ред. О.М. Литвинова. – Харків : Ніка Нова, 2012. – 196 с.
16. Чеботарьова Г.В. Кримінально-правова охорона правопорядку в сфері медичної діяльності : [монографія] / Г.В. Чеботарьова. – К. : КНТ, 2011. – 616 с.